

A KAPITALISTA TIGRIS ÉS A KIIGAZÍTÓ ÁLLAM

BESZÉLGETÉS WOLFGANG STREECKKEL

Fordulat: Ön Frankfurtban tanult, majd az ottani Társadalomkutatási Intézetben a kritikai társadalomelmélet olyan nagyjaival dolgozott, mint Jürgen Habermas vagy Claus Offe. Ezután a politikai gazdaságtan összehasonlító-intézményi irányzatához tartozó, főként amerikai szerzőkkel alakított ki szoros együttműködést. Hol helyezi el magát most, és mit gondol, ez a két irányzat hogyan alakította a gondolkodásmódját?

Wolfgang Streeck (továbbiakban W. S.): Ez egy nagyon nehéz kérdés. Tulajdonképpen én elég eklektikus vagyok az elméleti irányzatok tekintetében. Alapjában véve kíváncsi vagyok a való világra, és szerintem az elméletek akkor izgalmasak, ha empirikus struktúrákat és helyzeteket tisztáznak. Soha nem akartam híressé válni azért, mert feltaláltam egy új elméleti nyelvet vagy iskolát alapítottam. Az viszont biztos, hogy megszállottan meg akartam érteni a különbségeket a más-más társadalmi és gazdasági rendszerek között. Nagyon nagy hatással volt rám, amikor a brit és német gyárak szakszervezeteiről végeztem kutatást. Ott láttam meg, hogy milyen sokféleképpen lehet szervezni a munkát, mennyire különböző elképzelések kerülhetnek szembe egymással a hatékonysággal kapcsolatban, mennyire más döntések lehetnek egyértelműek a dolgozók, a vezetőség és a szakszervezetek számára, s hogy a szakszervezetek eltérő felépítése mennyire különbözően hathat arra, ahogyan az érdekeiket definiálják egyik vagy másik helyen. Így kezdtem el érdeklődni aziránt, hogy miként alakítják az egyes intézmények az emberek elvárásait, világszemléletét. Például, ha egy brit ágazati szakszervezet tagja voltál, akkor nem érdekelt különösebben az infláció. Az egyetlen, ami igazán érdekelt, a legközelebbi bérmegállapodás. De ha egy német átfogó szakszervezeti szövetség tagja voltál, akkor lehet, hogy a következő munkabérrendezés növelte az inflációt, amit persze te nem akartál. Tehát a különböző intézményi struktúráktól függően voltak racionális ösztönzőid, hogy mérsékelte legyen vagy sem. Ez mindig is lenyűgözött! Így kezdtem érdeklődni különböző gazdasági rendszerek, termelési módok és hasonló témák iránt. A következő probléma aztán elvezetett egy újabb elmélethez, és így tovább...

Fordulat: Nemrég egy Claus Offe tiszteletére tartott berlini előadásában azt mondta, hogy a kritikai demokráciaelmélet megújítására van szükség. Szeretném, ha kifejtené, miért gondolja, hogy ezen a téren szükség lenne az elméleti megújulásra, és mit ért pontosan a megújítás és a kritikaiság alatt.

W. S.: Amikor kritikai elméletről beszélek, a terminust a frankfurti iskola hagyományát követve használom, ahol az 1950-es és az 1960-as években a „kritikai elmélet” amolyan kódolt neve volt az olyan elméleteknek, amelyek nem feledkeztek meg arról, amit a marxisták hozzátettek a társadalomtudományhoz. Véleményem szerint a demokráciaelmélet a

II. világháború utáni világban egy nagyon szerencsétlen fordulatot vett azzal, hogy pusztán a politikai rendszer működésére, irányítására korlátozódott, mellőzve a kapcsolódást a demokratikus folyamat, a gazdasági elosztás és a hatalom között. A megújulás, amire gondolok: a gazdaságot a társadalmi kontextuson keresztül, és a társadalmat saját gazdasági kontextusán keresztül tárgyalni. Megtudni valamit a demokratikus politikai folyamatokról a mögöttük megbúvó gazdasági konfliktusokon, ellentmondásokon, problémákon és azon keresztül, hogy ezek miként függnek össze egymással. Más szóval nevezhetjük ezt a politikai gazdaságtan megújításának is, ahol a politikai gazdaságtan nem egy hatékonyság-központú elmélet, mint amikor a közgazdászok a politikáról kezdenek el beszélni. Nem egy előirányzott, célorientált hatékonyságelmélet, hanem egy olyan elmélet, ami figyelembe veszi a gazdasági érdekek és a politikai szervezetek közötti kölcsönhatás fejlődését is. És itt csatolnék vissza ahhoz a konkrét tapasztalathoz, hogy az egyes dolgozók hogyan definiálják az érdekeiket különböző intézményi keretek között, hiszen a személyes érdekek és a szervezeti felépítés között is van bizonyos kölcsönhatás. És ha megfigyeljük ezt a kapcsolatot egész a vállalati szinttől elindulva, szem előtt tartva a társadalom egészét, világossá válik, hogy a politikai folyamatokat a gazdasági termelés és az elosztás logikája határozza meg, de ez a folyamat visszafelé is igaz. Szerintem egy ilyen politikai gazdaságtan inkább empirikus, mint egy elmélet által szigorúan előre meghatározott.

Fordulat: Ehhez kapcsolódva sokan azért bírálják a „kapitalizmus változatai” (*varieties of capitalism*) iskolát, mert nem veszi elég komolyan a kapitalizmus politikai dimenzióját. A „kapitalizmus változatai” irányzat hívei szerint viszont az intézményeknek van egy politikától független, hatékonyságot fokozó önmozgásuk. Ön szerint hogyan lehet megtartani a gazdaság elemzésekor a politikai elemet?

W. S.: Ha valami „politikai”, akkor az alapvetően az ellentmondásról, a konfliktusról, az intézmények bizonytalanságáról, a változtatásról szól; viszont a hatékonyságelmélet szerint az számít politikainak, ami az okos megvalósítása a világot racionálisan irányító, intelligens előírásoknak. Úgy gondolom, hogy a mi társadalmunkban nagyon alapvető ellentmondások vannak a különböző értékek és érdekek között, és ezek gyakran paradox módon törnek a felszínre. És én szeretem a paradoxonokat, szeretem azokat a helyzeteket, amikor különböző logikák ütköznek egymással és feltárják a változás történelmi lehetőségét. Ezért kezdtek el nagyon érdekelni az evolúciós elméletek. Persze nem pusztán az elmélet biológiai változata, hanem az olyan verzió, ami az intézményeket, gondolatokat vagy kultúrákat fejlődő létezőknek tekinti, amelyekben benne van a keresés (hívhatjuk akár véletlenszerű mutációnak is) és kiválasztódás logikája, kritériumok, amelyek alapján néhány alternatíva előnyben részesül. Ezeknek a kritériumoknak van valami közük a

rendszer előző állapotaihoz. Szóval van közük a véletlenszerűen és a csak részben determinált folyamatok önszabályozásához. Miközben ezek foglalkoztattak, eszembe jutott, hogy mit tanultam Karl Marxtól és abból, hogy milyen olvasatai vannak a marxista elméletnek. Megdöbbenett a hasonlóság. Hiszen Marxnál is ott van egy erőteljes, háttérben húzóódó strukturális erő, és erre épül rá a politika világa a katasztrófák, a kudarc, a késedelem és hasonlók lehetőségével. Ezt a világot szeretném én jobban megérteni.

Fordulat: Olvastuk az írását a *New Left Review*-ban a demokratikus kapitalizmus válságáról.¹ A kiindulópontja, hogy a nyugati társadalmak nem képesek növekedést produkálni olyan mértékben, mint ahogy azt a hetvenes évekig tették. Úgy gondolja, hogy ennek is strukturális háttere van? Mi volt az, ami beindította ezeket az ártalmas energiákat?

W. S.: Vagy akár kérdezhetné azt is, hogy milyen különlegességei voltak a háború utáni három évtizednek, mely megengedte ezeket a hatalmas növekedéseket, továbbá a kompromisszumot demokrácia és kapitalizmus között. A második világháború után a munkások, akik azelőtt a csatatéren katonaként harcoltak, visszatértek, és azt gondolták, hogy mivel ők meghaltak vagy majdnem meghaltak a hazáért, itt az ideje, hogy a haza is tegyen értük valamit. 1945 után a kapitalista uralkodó osztály teljes bizonytalansággal küzdött mindenütt a nyugati világban – részben azért, mert együttműködtek az ellenséggel. Így ezekben az országokban nagy volt a politikai nyomás, hogy minél előbb kialakítsák a jóléti államot, növeljék a társadalmi biztonságot, megszüntessék a munkanélküliséget, mindez pedig olyan hatalmi konstellációval párosult, hogy a követelések teljesítése elkerülhetetlen lett. Mostanában egyre jobban lenyűgöz John Maynard Keynes alakja, aki megértette a logikáját annak, hogy a különböző társadalmak különböző hatalmi konstellációval rendelkeznek, így körültekintő politikai döntésekre van szükség ahhoz, hogy hozzáidomuljanak a gazdasági erőviszonyokhoz. Véleményem szerint az 1960-as évek vége és az 1970-es évek eleje volt az az igazán komplex fordulópont a világtörténelemben, amely után a fent említett előfeltételek már nem léteztek többé. Az aktuális kutatásom céljai közül az egyik pont az, hogy felfedezzem, mi volt az oka ennek a drámai visszatérésnek a szabad piacgazdasághoz az 1980-as évek után. Hogyha vesszük az olyan szerzőket, mint Schumpeter, Keynes, Sombart; vagy bárkit, akit csak akar a 20. század első feléből, ők mind meg voltak győződve arról, hogy a kapitalizmus el fog tűnni. Néha nosztalgiaival beszéltek róla, mint a késői Schumpeter, aki azt mondta, hogy a kreatív egyén el fog tűnni, a szabadság el fog tűnni: meg voltak győződve arról, hogy akár a bürokrácia, akár az emberek lustasága, de valami véget fog vetni a korábbi dinamizmusnak. Keynes például abban hitt, hogy a század végére a kapitalizmus már halott lesz. Nem jósolt a kapitalizmusnak

1 Az említett írás magyar fordítását lásd a *Fordulat* jelen lapszámában – a szerk.

hosszú életet, mert úgy gondolta, hogy az emberek nem tolerálják azt a torzulást, amit a kapitalista fejlődés ráerőltet a társadalmakra, és mert azt gondolta, hogy a közgazdászok képesek lesznek egy olyan helyzetet teremteni, amikor annyira sok lesz a tőke, hogy nem lehet több profitra szert tenni. De amit az 1960-as évek vége után látunk, az ennek pont az ellenkezője: a kapitalizmus kitör a ketrecéből. Az emberek azt gondolták, hogy a kapitalizmus egy nekik tejelő tehén, de kiderült, hogy valójában egy tigris. Ez elképesztő.

Fordulat: Van egy meghatározó vonulat az írásaiban, mely szerint a kapitalizmus egy természeténél fogva instabil rendszer, és az a „harminc dicsőséges év” a második világháború után egy kivételes időszak volt. De másrészt, hogyha megnézzük a Polányi-féle megközelítést, az inga mindig visszalendül. Ön hogyan értelmezi ezt a problémát?

W. S.: Először is, az a gondolat, hogy a kapitalizmus egy természeténél fogva instabil rendszer, természetesen egy nagyon régi elképzelés. Az csak egy kivételes időszak volt a társadalomelméletben, amikor az emberek a háború után elkezdtek úgy tekinteni a kapitalizmusra, mint egy állandó tulajdonságokkal rendelkező statikus rendszerre, amire csak egyetlen elméletet lehet, amely megmagyarázza, miként működik. Korábban a kapitalizmusnak mindig egy a fejlődést hangsúlyozó, dinamikus elmélete volt. Természetesen a matematika felemelkedése nagyon fontos szerepet játszott ebben a statikus elképzelésben, mivel hirtelen az emberek elkezdtek matematikai modelleket létrehozni. Részben a keynesianizmus nem várt mellékhatása is felelős ezért, mert Keynes a makrogazdasági számvitel híve volt: így jöttek létre az állami költségvetések a második világháború után. Ezt követően állami statisztikai hivatalok formájában intézményesültek, és amint az OECD elkezdte gyűjteni ezeket az adatokat, el lehetett kezdeni a számokat egyenletekben egymáshoz kötni. De korábban – pont úgy, ahogy most is – az emberek tudták, hogy a kapitalizmust nem lehet egy modellel leírni, mert folyamatosan változik. Engedjék meg, hogy megosszak önökkel egy anekdotát: egy barátom, Robert Boyer, aki egy volt a francia regulációelméleti iskola² alapítói közül, tehetséges matematikusként kezdte a pályáját a francia gazdasági tervezési hivatalnál. Boyer 1972-ben kifejlesztett egy remek modellt, amely a francia gazdaság működését írta le a 19. századtól egészen az 1970-es évekig.

2 A regulációelméleti iskola a politikai gazdaságtan egy irányzata, amely az 1970-es évek Franciaországából származik. Az iskola szerzői a strukturalista marxizmus, az Annales-iskola és az intézményi megközelítések alapján arra keresték a választ, hogy a tőkefelhalmozás történetileg specifikus módzatai hogyan stabilizálódnak (regularizálódnak), és hogy hogyan alakulnak ki új gazdasági formák a régi struktúrákban, új társadalmi konfliktusokat okozva. Ezen keresztül a társadalmi viszonyok átalakulását, strukturálódását és reprodukcióját tanulmányozzák, különös tekintettel az intézmények jellemzésére és átalakulásuk elemzésére – *a szerk.*

Csak hogy kiderült, hogy 1972 utánra már egyáltalán nem alkalmazható. Innentől kezdve bukkan fel Boyer elméleteiben a periodicitás, illetve az intézményi formák fogalma mint a modellek működését meghatározó feltétel. Felhagyott a matematikai közgazdaságtannal és elkezdte kifejleszteni a modern gazdaság intézményeinek modelljét: hogyan függnek össze egymással, hogyan kerülnek egyensúlyba, hogyan bomlik meg az egyensúly az endogén változások által. Ennyit a kapitalizmusról mint stabil rendszerről. Épp az ellenkezőjéről van szó.

Fordulat: Azonban ha ezt összevetjük a Polányi-féle elképzeléssel, abból az következik, hogy a kapitalizmus eredendően instabil, de mindig lesz egy ellentétes irányú mozgás.

W. S.: Ezen a ponton én úgy érzem, hogy nagyon könnyű Polányit funkcionista módon félreérteni, azaz arra a következtetésre jutni, hogy mindig lesz egy újrástabilizálódás, és hogy a társadalom mindig visszavág. Ő azonban ezt nem mondta. Miért is? Azért, mert ő azt hitte 1944-ben, amikor megírta a könyvét, hogy a liberalizmusnak vége. Ő, akárcsak Schumpeter, egy volt azok közül, akik azt gondolták, hogy a kapitalizmust sikerült befogni. Hogyha megnézik *A nagy átalakulás* utolsó fejezetét, az épp egy tervezett társadalomról beszél, ahol a kapitalizmust megszelídítették (Polányi [1944] 2004). Polányi ránézett a világra 1944-ben, és azt mondta: a probléma megoldódott. De igazából, abban a teóriában, amit itt kifejlesztett, nincs semmi, ami garantálja azt, hogy az ellentétes irányú mozgás képes lesz érvényesülni, szóval elméletileg megvan egy katasztrófa lehetősége. És ő aztán tényleg látott katasztrófákat a világválság, majd a második világháború formájában. Meg volt róla győződve, hogy az emberek nem követik el ugyanezeket a hibákat még egyszer. Ez azonban már nincs benne az elméletben.

Egy dolgot mindig nagyon hangsúlyozok, amikor ezt tanítom a diákjaimnak: hogy hagyják el a funkcionalizmusnak még a maradványát is. Csak dobják el, felejtse el, teljesen értelmetlen. A híres német költő, Hölderlin egyik leggyönyörűbb versében van egy sor, mely így szól: „Wo aber Gefahr ist, wächst das Rettende auch”. Azaz: „De ahol veszély fenyeget, fölmagaslik a menedék is”.³ Én azt mondom, felejtse el ezt. El kell fogadnunk, ismervé a 20. századot, hogy ahol veszély fenyeget, ott lehet, hogy tényleg csak veszély vagy katasztrófa fenyeget. Csakis azután kezd el az ember megérteni a politika drámaiságát, hogyha beleépíti a társadalomelméletébe a lehetőségét annak, hogy történhetnek szörnyű események, hogy a dolgok mehetnek nagyon rosszul is. A politikára nem lenne „szükség”, hogyha valamilyen módon biztosítva lenne, hogy a dolgok majd összeállnak az után, hogy szétestek. A közgazdászok például azt gondolják, hogy a politikusok haszontalanok, mert csak akadályozzák az egyensúlyhoz való visszatérést. De hogyha komolyan

3 Idézet a *Patmosz* című versből. Kálnoky László fordítása – *a szerk.*

vesszük a politikát, meg fogjuk látni, hogy az egy kockázatos vállalkozás, a siker nem garantált, akár szörnyű kimenetele is lehet. Ezt azonban nehéz elmagyarázni a diákoknak, akik az után, hogy Talcott Parsonst olvasnak, azt gondolják: „Hát ez nem is olyan rossz, a világ majd valahogy meggyógyítja magát”.

Fordulat: Ugorjunk át innen arra, amit a jelenlegi helyzetről írt! Írt a piacok és a szavazók közötti konfliktusról és arról, hogy a demokratikus kapitalizmus válságai közben a piacok egyre jobban és jobban elszigetelődtek a politikai részvételtől. Ezt összekötve azzal, hogy a katasztrófák néha lehetnek csak egyszerűen katasztrófák, és nem szükségszerű, hogy legyen ellenmozgás, mit gondol, van arra mód, hogy a demokrácia és a politikában való részvétel megváltoztassa a jelenlegi helyzetet?

W. S.: Van egy olyan érzésem, hogy a politikai mozgósítás tradicionális formái kimerültek. Kollégám, Armin Schäfer a Max Planck Intézetben utánanézett a választási részvételre vonatkozó adatoknak a demokratikus országokban, és mindenhol ugyanazt találta: az 1980-as évektől fogva a részvétel választásról választásra egyre hanyatlik, és ez a változás nem véletlenszerű, hanem egy beazonosítható tendencia (Schäfer 2012). A társadalmi hierarchia alján lévő emberek nem szavaznak többé, mert azt gondolják, hogy a politika nem nekik való. Ugyanez igaz a szakszervezetekre, amelyek már hosszú ideje hanyatlásnak indultak. Sztrájkokról alig hallani. Sürgős és fontos tehát a szerveződés új formáiról gondolkodni. Én nem tudom megmondani, hogy mik lehetnek ezek az új formák; az új generációk feladata kell hogy legyen megtalálni az új utakat. Politikai mozgalmak gyakran nagyon kaotikus, anarchikus, szervezetlen formákból indulnak, mint amilyen a kódobálás és hasonló. Amikor azt látom, hogy a tüntetők kövekkel dobják be a spanyol bankok ablakait, úgy érzem, elég kézenfekvő, hogy én is ezt csinálnám a helyükben. És itt van egy sokkal profánabb észrevétel erről: az emberek alábecsülik az érzelmek jelentőségét a politikai szerveződésben. A szakértők és akadémikusok, amikor gondolkoznak a politikáról, mindig racionális okokat keresnek, de néha az irracionális cselekvések kitörése többejt jelent. Néha a gyűlölet és a frusztráció nagyon hasznos lehet; például ha egy bank racionálisan kalkuláló szakembergárdája azt látja, hogy amikor változtatnak valamit, az emberek odajönnek és köveket dobálnak rájuk, ez egy fontos tanulási tapasztalat lehet a számukra. Hogyha semmi más nem történik, csak az, hogy az olyan elemzők, mint amilyenek mi vagyunk, tartanak egy civilizált előadást, egy kicsit sem érdekli őket. De ha tízezer ember megjelenik a Syntagma téren Athénban, azt még Angela Merkel is észreveszi. Ezek az érzelmekkel dústított akciók egyértelművé teszik a politikusoknak és más közszereplőknek, hogy vannak kockázatok a helyzetben. És a kockázatoknak láthatóbbá kell válniuk régi, új, vagy akármilyen megnyilvánulások által. Hadd foglaljam össze dióhéjban: a politika

expresszív oldalát gyakran alábecsülik, pedig nagyobb szerepet kellene játszania az elemzésekben. Például a spanyol tiltakozók tavaly *Indignados*nak hívták magukat. Ha megvizsgáljuk a szó jelentését, látszólag azt jelenti: „a megsértettek”. Ugyanakkor nem csak erről van szó. Valójában azt jelenti, hogy „emberek, akiket megfosztottak a méltóságuktól, mert nem vették őket komolyan”. És ez a gyakorlat, hogy nem veszik komolyan az embereket és azt gondolják, hogy ők túl ostobák ahhoz, hogy megértsék, amit Mario Draghi csinál, egy nagyon jó kezdet a politikai ellenállásra, mert az emberek gyűlölik, hogyha nem veszik őket komolyan.

Fordulat: A munkáiban említette azt is, hogy a németek relatíve jól jöttek ki ebből a válságból, mert még mindig termelnek versenyképes árukat. Mégis, meddig tartható ez az előny egy olyan világban, ahol a fizikai termelésnek egyre kisebb a szerepe?

W. S.: Semmi sem tart örökké, ez egy fontos premissza. Amit Németországban tapasztaltunk, az egyfajta mintapéldányává vált annak a meglehetősen stilizált elméleti megközelítésnek, amit a „kapitalizmus változataiként” ismerünk. Intézményi szempontból ugyanis Németországban erős szakszervezeteket, magas szintű technológiát és magasan képzett munkaerőt láttunk, melyek egymást erősítették. Ez egy olyan gazdaságot eredményezett, ami nem létezhetne a neoklasszikus közgazdaságtan szerint, nevezetesen egy nagyon magas bérekkel, nagyon magas foglalkoztatottsági stabilitással és mindeközben extrém hatékonysággal rendelkező gazdaságot. Amikor fiatal voltam és elkezdtem felfedezni ennek a rendszernek a logikáját, azt gondoltam, hogy ez valami, ami hosszú távon is működhet. Azonban ha ezeket a társadalmi formákat belülről vizsgáljuk, mindig találunk olyan hajtóerőket, amelyek működésük közben elképzelhető, hogy lerombolják a formák egyes részeit. A németek esetében, amint a munkáltatók képesek voltak áthelyezni a termelést más országokba (amire még nem voltak képesek akkor, amikor elkezdtem ezt a rendszert kutatni), az egész játék megváltozott. Több munkát és több engedményt tudtak kicsikarni a szakszervezetektől, mint valaha, mindössze azzal, hogy azt mondták nekik, hogy „áthelyezzük a termelésünket Kínába”. Mára ez a termelési rendszer, amit az 1980-as években leírtunk, alapjaiban megváltozott. Mostanra a nagy autógyártó cégek dolgozóinak majdnem a felét már nem képzett, hosszú lejáratú szerződésekkel rendelkező munkások alkotják, hanem olyan bémunkások, akiket ügynökségek ideiglenesen közvetítenek ki a gyárba. A szakszervezetek pedig, hátukat a falnak vetve, csak néznek, és nem tudnak mit kezdeni az új helyzettel. Ezek a vállalatok most prosperálnak, az itt foglalkoztatott munkásoknak a magja nagyon jó helyzetben van, de különbséget kell tennünk e között a mag és a perem között; és a kettő közül bizony a perem van növekedőben.

Fordulat: Szóval egyetért a munkaerőpiac dualizációjának koncepciójával?

W. S.: Ez egy másik érdekes fogalmi kérdés. A dualizáció fogalma utalhat arra, hogy most létezik egy stabil állapot, de arra is, hogy ez csak egy pillanatfelvétel, és a mag tovább fog morzsolódní. Barátom, Kathleen Thelen szerint egy kettős gazdaságot figyelhetünk meg (Thelen és Kume 2006), én pedig azt állítom, hogy amit látunk, az egy változóban lévő gazdaság, és nem tudjuk, merre tart. Ezen a ponton önromboló erők léphetnek be a képbe. Talán egy nap majd ez a fajta munkaerő, amivel most rendelkeznek a vállalatok, nem tudja megépíteni az olyanfajta autókat, amelyeneket árulni akarnak, és ez problémákat fog okozni. De ugye a kapitalisták arról ismertek, hogy maguk alatt vágják a fát.

Fordulat: Ön sokat foglalkozott az állam fiskális válságával, ami egy visszatérő téma volt a társadalomtudományokban az elmúlt száz évben.⁴ Mit tart a fiskális válság legfőbb jellemzőjének most, és mit fog okozni a közeli jövőben a „fiskális demokrácia zsugorodása”, ahogy azt egyik munkájában nevezte?

W. S.: Abban a könyvben, amit épp most fejeztem be, elmagyarázom a három fokozatát a fiskális válság problémájának. Az első fokozat az adószedő állam (*tax state*) azokkal a problémákkal, amiket a fiatal Schumpeter is leír ([1918] 1991). A második fokozat az 1970-es években kialakuló adósságállam (*debt state*) a halmozódó adósságaival és sajátos politikai logikájával. Az adósságállamban nem csak egyféle, hanem kétféle szereplőt találunk: a piaci szereplőket és az állampolgárokat – ez a kettő harcol egymással az adósságállam feletti irányításért. Ezután következik a harmadik típus, amit úgy hívunk, hogy kiigazító állam (*consolidation state*): ennek a korát éljük manapság. Nagyon nehéz trükköt kell alkalmazni ahhoz, hogy konszolidálják a költségvetést, és a piaci szereplők megint bízhatnak abban, hogy kifizetik őket. Ehhez egy alapvetően hayeki intézményrendszerre van szükség, ahol a gazdaság szigorú szabályok alapján működik, az intézmények elszigeteltek a politikától és a demokrácia elválí a gazdaságtól, pusztán a tömegszórakoztatás egy formájaként működve tovább. A következő könyvemben megpróbálom mindezt megmagyarázni: az utolsó rész Európáról szól, aminek az oka az, hogy Európa különleges kifejeződése a kiigazító államnak, ami itt nemzetek feletti szinten működik, nemzetállamokat fegyelmezve. Kialakulóban van egy kiigazító vagy megszorító állam egész Európában, amelyben az egyéni szavazataikkal rendelkező embereket elvágják az igazi döntésektől, mert azokat nemzetek feletti szinten olyan emberek hozzák meg, mint Mario Draghi és más technokraták, akik előírják a nemzetállamoknak, hogy mit csinálhatnak és mit nem. A válasz a kérdésükre tehát a következő: azt gondolom, hogy ami mostantól történni

4 Lásd például Schumpeter ([1918] 1991) és O'Connor (1973).

fog, az egy új politikai szerkezet felé való elmozdulás új frontvonalakkal, de még mindig ugyanazokkal a konfliktusokkal. Ez egy fejlődés, ami nem új keletű, mert már tart egy ideje. Én ezt az átalakulást a keynesiánusból a hayekiánus gazdasági rendbe való átmenetnek is nevezem.

Fordulat: Szóval a nagyon pesszimista olvasó azt mondhatja, hogy a küzdelem az állampolgárok és a hitelezők, a szavazók és a piac között az utóbbiak győzelme felé halad.

W. S.: A piac és a hitelezők közel állnak a győzelemhez. Soha nem mondanám azt, hogy nem történhet valami, ami ezt megváltoztatja, de most mindenképpen ők állnak nyeresre. Bár remélem, hogy egyre nagyobb lesz, ahogy azt már korábban mondtam, az irracionális tiltakozási formák és a heves érzelmi megnyilvánulás szerepe. Mert a politikai pártok és a szakszervezetek biztosan nem képesek megállítani ezt a folyamatot.

Készítették: Csurgó Dénes és Szabó Imre Gergely

Közreműködött: Kajos Rebeka

HIVATKOZOTT IRODALOM

O'Connor, James (1973): *The Fiscal Crisis of the State*. St. Marins.

Polányi Károly ([1944] 2004): *A nagy átalakulás: korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág.

Schäfer, Armin (2012): Consequences of Social Inequality for Democracy in Western Europe. In: *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. Vol. 6., No. 2.: 23–45.

Schumpeter, Joseph A. ([1918] 1991): The Crisis of the Tax State. In: *Joseph A. Schumpeter. The Economics and Sociology of Capitalism*. Szerk.: Swedberg, Richard. Princeton University Press: 99–141.

Thelen, Kathleen – Kume, Iuko (2006): Coordination as a Political Problem in Coordinated Market Economies. In: *Governance*, Vol. 19., No. 1.: 11–42.